

ЛЮК ФЕРИ

ДА СЕ НАУЧИМ ДА ЖИВЕЕМ

Ще ти разкажа историята на философията. Не цялата, разбира се, а петте й най-важни етапа. Всеки път ще ти давам за пример едно или две схващания за света или, както се казва понякога, една или две големи „мисловни системи“, свързани с определена епоха, за да можеш, ако искаш, да започнеш да четеш сам. Ще ми се също още отсега да ти обещава нещо – ако си дадеш труда да ме прочетеш внимателно, ти наистина ще узнаеш що е философия. Ще получиш за нея достатъчно точна представа, за да решиш дали искаш да я опознаеш по-отблизо, например като прочетеш трудовете на някой от големите философи, за които ще стане дума.

За беда – а може би за добро, може би разумът е намерил този хитър начин да ни накара да мислим – въпросът, чийто отговор би трябвало да е пределно ясен, е един от най-оспорваните, които познавам. Повечето от днешните философи все още го обсъждат и не винаги са единодушни.

Когато бях в последния гимназиален клас, учителят ми ме уверяваше, че ставало дума „чисто и просто“ за „възпитание в критичен дух и в самостоятелно мислене“, за „метод на последователно разсъждаване“, за „изкуство на размишлението“, за „задаване на въпроси“... Това са все дефиниции, които ще откриеш и днес в почти всички учебници.

Въпреки цялото ми уважение към този мой учител, трябва веднага да кажа, че според мен подобни определения нямат нищо общо със същността на въпроса.

Да се размишлява, когато се говори за философия, е, разбира се, за предпочитане. Да се мисли по възможност последователно, понякога в критичен дух или пък чрез задаване на въпроси също не е лошо. Но във всичко това няма нищо, ама нищо специфично. Сигурен съм, че и ти познаваш безброй други човешки дейности, в които поставяме някакви въпроси и се опитваме да се аргументираме колкото можем по-добре, но това ни най-малко не ни прави философи.

Биолозите и художниците, физиците и писателите, математиците, теолозите, журналистите и дори политиците размишляват или си задават въпроси. Но доколкото знам, не са философи. Един от главните недостатъци на съвременния период е, че свежда философията до обикновен „критичен размисъл“ или пък до „теория на аргументирането“. Размисълът и аргументирането са без всякакво съмнение достойни за уважение дейности. Те са крайно необходими за възпитанието на добри граждани, способни да участват с известна самостоятелност в обществения живот. Да, така е. Но това са само средства за постигането на други цели, различни от целите на философията, защото тя не е нито политически инструмент, нито морална патерица.

Затова ще ти предложи да пренебрегнем тези клишета и да приемем временно, докато сам не се ориентираш по-добре, един съвсем друг подход.

Ще се опрем на едно много просто съображение, което съдържа основния въпрос на всяка философия: за разлика от Бог – ако има такъв – човешкото същество е смъртно или, както се изразяват философите, човекът е „крайно същество“, ограничено в пространството и времето. За разлика от животните обаче той е единственото същество, което съзнава своите граници. Той знае, че ще умре и че близките му, тези, които обича, също ще умрат. Затова не може да не си задава въпроси за това априори обезпокоително, абсурдно, непоносимо положение. И за тази цел той, разбира се, се обръща към религиите, които му обещава „спасение“.

Крайността на човека и въпросът за спасението

Бих искал добре да разбереш тази дума – „спасение“, и да видиш как религиите се опитват да се нагърбят със свързаните с нея въпроси. Защото, когато се опитваме да определим философията, най-простият начин е, както ще видиш, да я съпоставим с религиозния проект.

Отвори кой да е речник и ще видиш, че „спасение“ означава най-напред и преди всичко „факта да бъдеш спасен, да избегнеш някоя голяма опасност или някое голямо нещастие“. Чудесно. Но от каква катастрофа, от каква ужасна гибел претендират религиите, че могат да ни спасят? Вече знаеш отговора – от смъртта, естествено. Ето защо всички те ще се опитват под различни форми да ни обещават вечен живот, да ни уверяват, че един ден ще се срещнем отново с любимите ни хора – родители или приятели, братя или сестри, съпрузи или съпруги, деца или внуци, – с които земното ни съществуване неизбежно ще ни раздели. В Евангелието на Йоана самият Исус преживява смъртта на свой скъп приятел – Лазар. И плаче за него като най-обикновен човек. Исус изпитва като теб и мен мъката от раздялата. Но за разлика от нас, смъртните, той притежава способността да съживи своя приятел. И той го прави, за да покаже, както сам казва, че „любовта е по-силна от смъртта“. Точно това послание е главното, което ни предлага християнското учение за спасението – за тези, които обичат, които вярват в словото на Христос, смъртта е само привидност, само преход. Чрез любовта и вярата можем да постигнем безсмъртие.

Което, да си признаем, никак не е лошо. Какво всъщност желаем повече от всичко? Да не бъдем сами, да ни разбират, да ни обичат, да не се разделяме с близките си, да не умираме и те да не умират. Но някой ден действителността опровергава очакванията ни. Затова някои търсят спасението във вярата в Бог и религиите ни уверяват, че ще го намерят.

И защо не, ако вярваме в това?

За тези обаче, които не са убедени, които се съмняват в истинността на обещанията, проблемът, разбира се, остава неразрешен. И точно там философията, ако мога така да се изразя, поема щафетата.

Още повече че самата смърт – този въпрос е от първостепенно значение във философията – не е толкова проста реалност, колкото ни се струва обикновено. Тя не се свежда до „края на живота“, до едно малко или повече внезапно спиране на съществуването. За свое успокоение някои мъдреци от античността са казвали, че за смъртта не трябва да се мисли, доколкото има две възможности: или съм жив и смъртта по определение отсъства, или смъртта присъства и пак по определение мен ме няма, за да се тревожа от този факт! Защо при това положение да си създавам излишни проблеми?

Това разсъждение за съжаление е прекалено повърхностно, за да бъде меродавно. Защото истината е, че смъртта притежава различни лица, чието присъствие, колкото и да изглежда парадоксално, е напълно доловимо в самото сърце на най-живия живот.

И точно това в един или друг момент тормози нещастното крайно същество, каквото е човекът, тъй като само той съзнава, че дните му са преброени, че непоправимото не е илюзия и че може би трябва добре да си помисли какво да направи от краткия си живот. В едно от най-известните си стихотворения Едгар По възплъщава идеята за невъзвратимостта на изтичащия живот в една зловеща птица – кацнал на перваза на прозорец гарван, който повтаря една и съща фраза: Never more – никога вече.

С това По иска да каже, че смъртта е свързана с всичко от серията „никога вече“. Тя е – в самия живот – това, което няма да се върне, което необратимо принадлежи на миналото и нямаме никакъв шанс някога отново да го срещнем. Може да е ваканция от детството, прекарана на място и с приятели, които вече няма да видим, може да е разводът на родителите, къщата или училището, които сме били принудени да напуснем, може да е хиляди други неща – дори ако не

винаги става дума за загубата на скъпо същество, всичко, за което важат думите „никога вече“, е от областта на смъртта.

Виждаш, че тя далеч не се свежда до единичния край на биологичния живот. Познаваме безброй нейни въплъщения наред самия живот и множеството ѝ лица ни измъчват, понякога дори без да си даваме сметка за това. За да живеем добре, за да живеем свободно, за да сме способни на радост, на щедрост и любов, трябва най-напред и преди всичко да победим страха – или по-скоро страховете, толкова разнообразни са проявленията на Невъзвратимото.

И точно тук религията и философията кардинално се разминават.